

УДК 340.15(477)»653»

ШВЕДСЬКЕ ПРАВО ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА КИЇВСЬКОЇ РУСІ

*Микола Кобилецький**, *Юрій Пахут***

**Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: mkobyletskyj@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0365-8513*

***Юридична компанія Main Business Partner
вул. Кульпарківська, 59, офіс 503, Львів, Україна, 79041
e-mail: juryypahut@gmail.com
ORCID ID:0009-0003-6438-3581*

Проаналізовано передумови утворення ранньої української держави – Київської Русі. Охарактеризовано норманську теорію походження Київської Русі, вказано на роль князів норманської, шведської династії Рюриків у її становленні та розвитку. Значну увагу приділено аналізу редакції і статей першого кодексу українського права – Руську Правду, яка є джерелом правового регулювання суспільних відносин на українських землях у XI–XVI ст. та відображенням рівня соціально-економічного і політичного розвитку. Руська Правда була основним нормативно-правовим актом у Київській Русі, отож вплинула на процес розвитку українського права в наступні історичні періоди. Показано, що крім українського звичаєвого права, міжнародних договорів, джерел візантійського права, князівського законодавства у Руській Правді використовувались і джерела права інших європейських народів, зокрема шведське право.

Ключові слова: Київська Русь, джерела права, Руська Правда, звичаєве право, шведське право.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2024.78.169>

У сучасних умовах розвитку юридичної науки важливе значення набуває вивчення функціонування в Україні власних джерел прав, починаючи з держави Антів та Київської Русі. Тисячолітнє використання власних джерел права сприяє становленню української правової традиції. Створення цієї концепції та її реалізація в Україні є нагальною необхідністю, яка має не лише загально-юридичне, а й соціальне, політичне і міжнародне значення.

Над проблемою функціонування в період Київської Русі джерел права працювали і продовжують працювати українські та зарубіжні вчені (російські, польські, німецькі, шведські та ін.). Російські вчені підтримували і продовжують підтримувати імперську шовіністичну, антилюдську ідеологію, яка відкидає існування окремого українського народу, його національну ідентичність, зокрема, мову, історію, культуру тощо. Відповідно деякі українські вчені (О. Малиновський, М. Максимейко, Ф. Леонтович та ін.) в часи перебування українських земель у складі Російської імперії не завжди мали сміливість вступити у відкриту дискусію і висловити об'єктивну думку. В період радянського союзу, коли було проголошено концепцію трьох братніх народів над джерелами права Київської Русі, також працювали здебільшого російські науковці. У росії знаходилися примірники Руської Правди та інші джерела права Київської Русі. Українські вчені, які підтримували концепцію академіка М. Грушевського, що Київська Русь є першою формою ук-

© Кобилецький М., Пахут Ю., 2024

раїнської державності, переслідувались. У період Йосифа Сталіна, вони піддавалися репресіям і знищувались, а в наступні періоди звільнялися з роботи. Зокрема були звільненні з роботи професори Михайло Брайчевський, Ярослав Дашкевич та ін.

Над темою Київської Русі більш об'єктивно могли працювати українські науковці на території Австро-Угорщини (1867–1918), в Українському Вільному університеті у Празі та Мюнхені, у наукових закладах США, Канаді та інших країн. Зокрема Михайло Грушевський очолював кафедру історії України у Львівському університеті, в Українському вільному університеті працювали Ростислав Лащенко, Андрій Яковлів та ін. У Гарвардському університеті працював Омелян Пріцак, Михайло Рудницький та ін.

Руська Правда серед українських правознавців та істориків стала об'єктом наукових досліджень В. Гончаренка, Г. Демиденка, В. Єрмолаєва, П. Захарченко, В. Кульчицького, М. Котляра, Б. Тищика, А. Ткача, І. Усенка, О. Шевченка, Л. Войтовича, П. Толочка, О. Толочка, О. Шодри, І. Бойка та ін.

Серед європейських науковців над проблемою джерел права Київської Русі працювали та продовжують працювати європейські науковці, зокрема німецькі та шведські Карл Йоган Шлютерс, Дітер Штраурх, Гергард Гафштрюм та ін. Так, Наталель Бекман, Гергард Гафштрюм аргументовано довели, що шведська сума штрафу у 3, 12 і 40 шведських марок відповідає 3, 12 і 40 гривням Київської Русі [18, с. 1279]. Дані дослідники продовжують стояти на позиціях норманізму. Дітер Штраурх вказує на наявність державної організації у полянського та древлянського племінних союзів, а лише від часів правління великої київської княгині Ольги у Київській Русі була встановлена міцна державна влада. Він також зазначав, що князі Володимир Великий та Ярослав Мудрий використовували шведських найманців як особисту охорону та для військових дій у межах держави та для захисту від зовнішніх ворогів [1, с. 1280].

Всебічне і об'єктивне дослідження проблеми Київської Русі та Руської Правди із залученням широкого спектру джерел та наукових праць, не тільки українських, російських, білоруських дослідників, а й праць німецьких, шведських, польських, американських та інших вчених, стало можливим лише після проголошення Україною державної незалежності.

Українська державність, згідно з історичними джерелами, бере свій початок від антського племінного союзу. Він сформувався наприкінці IV ст. під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників. До зовнішніх чинників можна віднести сусідство з грецькими містами-державами Північного Причорномор'я та навалюю острготів (східних готів на українській землі) та кочових племен. Антський племінний союз, який охоплював українську етнічну територію в межах річки Дніпра і Дністра, сформував Антську державу, яку ще називали «Антським царством» (*Regnum Anforum*) / або Антською землею [2, с. 6]. На думку українських науковців, зокрема Михайла Грушевського, антів вважають предками українців. Про готсько-антські війни другої половини IV ст. писав готський історик Йордан [3, с. 13]. Як писав відомий французький історик Луї Альфанс, аналізуючи візантійські джерела наприкінці V ст. «анти пройшовши долиною Дніпра і впродовж Карпат та Валашської рівнини розпочали напад на Візантію та її столицю Константинополь» [4, с. 76]. Антська держава припинила своє існування на початку VII ст. у 602 р. через агресію Аварського каганату [5, с. 23]. Після падіння держави антів давні українські племена змушені були відступити у важко доступні місця у Карпатах, Волині і Поліссі, де було створено військово-політичні союзи: дулібів, волинян, хорватів (Велика Хорватія), Артанія, Куявія, Славія [5, с. 23].

У VII–VIII ст. утворюється рання українська держава з центром у Києві основою якої стає полянський племінний союз. Про цю державу згадується у різноманітних арабських, візантійських, франкських, германських та інших хроніках. Так, у «Житті Стефана Сурозького», датованому кінцем VIII ст. ідеться про похід русів на чолі з вождем Бравлином на візантійську факторію в Криму «Велика руська рать» писав автор житія, воювала тоді від Корсуня, (Севастополя) до Корчева (Керч) у візантійських та хозарських володіннях, що стривожило обидві держави і спонукало їх до укладення військово-політичного союзу не лише проти арабів, а й проти Русі [6, с. 116]. У 820 р. арабський хроніст Ібн-Хордадбех у «Книзі шляхів і країн» писав про участь русів у міжнародній торгівлі: «Якщо говорити про купців ар-Рус – це один із різновидів слов'ян» [6, с. 116].

У 838–839 рр. відбувся візит посольства русів від імені Київської Русі до Візантії (про це розповідає Бертинська Хроніка єпископа Пруденція), метою якого могло бути укладення з Візантійською імперією вигідної торговельної угоди. У 839 р. на прохання візантійського імператора Філофея послів від народу рос прийняв король франків Людовик Благочестивий. За свідченням «Баварського географа» руси були головним незалежним народом на землях між хозарами й уграми [6, с. 117]. Уже через рік, близько 840 р. руси організували новий похід проти Візантії, спрямований на її малоазійську провінцію Пафлогонію і столицю провінції – порт Амастріду описаний патріархом Ігнатієм у «Житті Георгія Амастрідського» [6, с. 117].

У першій половині IX ст., задовго до походів київського князя Аскольда проти Візантії, існувало політичне об'єднання Русь, яке брало активну участь у міжнародній торгівлі та політиці [6, с. 117]. У 860 р. відбувся великий похід русичів на Візантію на чолі з князем Аскольдом, коли було взято в облогу Константинополь. Похід відбувся на 360 човнах [7, с. 534]. Більшість дослідників одностайні, що даний похід завершився підписанням мирного договору. На думку відомого українського дослідника Київської Русі професора Михайла Брайчевського, після цього Візантія змушена була рахуватись з молодою Київською державою, визнавати за політичного конкурента і на додаток до всього, очевидно, сплатити більш-менш значний викуп чи контрибуцію [6, с. 537]. Окрім того, київський князь Аскольд та його дружина прийняла християнство [6, с. 578]. У 860 р. шведські вікінги на чолі з князем Рюриком у Новгороді розпочали свою експансію на південь та встановили свою владу. Від князя Рюрика розпочинає свою діяльність династія князів Рюриковичів [8, с. 39].

У 882 р. новгородський князь Олег вбив київського князя Аскольда і проголосив Київ «матір'ю городів руських». На думку українських дослідників, захопленню князем Олегом влади у Києві сприяли внутрішні фактори, які мали місце у самій Русі. Князь Олег, напевно, мав підтримку в Києві, спирався на місцеві соціальні групи, опозиційні київському кагану (князю). Серед гасел, якими могла скористатися опозиція, на першому місці, мабуть, було християнство, принаймні формально [7, с. 245]. У 914 р. Київська Русь за територією зрівнялася з Візантійською імперією та імперією Каролінгів, а в часи правління Володимира Великого та Ярослава Мудрого, перетворилася на найбільшу європейську державу. Міста Київської Русі Київ, Переяслав, Чернігів, Новгород відігравали важливу роль у державно-політичній системі. А також були важливими торговельними центрами [9, с. 534].

«Сріблом і золотом не знайти мені дружини, а з дружиною знайду я срібло і золото, як ото мій дід і отець мій добули дружинного золота і срібла». Володимир, бо любив дружину і з нею радився про устрій землі своєї, і про порядки землі, і про війни [10, с. 71].

Серед науковців багатьох країн світу вже тривалий час продовжується дискусія щодо проблеми походження Київської Русі. Вона має не тільки наукове, а й державно-політичне значення. Першою теорією походження Київської Русі як відомо є норманська теорія. В основі норманської теорії є бухвалістична інтерпретація літописної легенди у «Повісті минулих літ» легенди про закликання норманських (варязьких) князів. Як наслідок, походження Київської держави було ототожене з етнічним походженням правлячої династії (як вже згадувалось, родоначальником якої вважається міфічний Рюрик). Уперше наукове обґрунтування норманської теорії походження Київської Русі здійснив німецький вчений Г-З. Байер, який працював у російській імперській Академії наук на початку XVIII ст. [11, с. 492]. У 1740 р. виходить праця іншого німецького вченого, який працював на російській державній службі Г-Ф. Міллера «Походження народу і імені російського». Наприкінці XVIII ст. цю теорію підтримував визначний дослідник літописів А-Л. Міллер. До інших аргументів на користь норманської теорії входили: скандинавська назва Русь, скандинавські імена руських купців та послів у договорах Київської Русі з Візантією 911 і 944 рр., відомості про Русь у працях візантійського імператора Константина VII Багрянородного та ін. [11, с. 492].

На противагу норманській теорії, виникає антинорманська, хозарська, болгарська, соціально-економічна та ін. На думку відомого українського історика Михайла Грушевського, не викликає сумнівів норманське походження правлячої князівської династії Рюриковичів, так як не можна підважити національну природу Англійської держави через норманське походження англійської королівської династії Плантагенетів [4, с. 140].

Відомий французький історик Луї Альфан писав, що ще у IX ст. на берегах Балтійського моря, Фінської затоки та Ладозького озера шведи заснували свої колонії. Шведи, на його думку, також створили військові оборонні поселення та зайняли вже існуючі міста на їх торговельному шляху від Балтійського до Чорного моря уздовж Дніпра та інших річок [6, с. 229].

Такими оборонними містами були Новгород, Переяслав, Київ, а керівники шведських військових загонів стали керівниками держави. Особливу роль серед шведських військових керівників відіграв київський князь завдяки особливому статусу міста Київ, у якому сходились торговельні шляхи з Чорного, Каспійського, та Азовського морів [6, с. 229].

Київський князь, на думку Луї Альфана, стає керівником держави, яка охоплювала великі території і назва шведів – русини поширилась на усю державу. Зусилля перших київських князів були направлені для того, щоб відкрити візантійський торговельний ринок. Візантія і Київська Русь у 860, 907, 944, 971, 911 рр. уклали торговельні угоди, які гарантували вільну торгівлю між Скандинавією та Візантією [6, с. 229–230]. На нашу думку, норманська династія Рюриковичів поступово українізувалась із часів правління Володимира Великого, який, як відомо, був сином князя Святослава і дочки древлянського князя Мала Малушею. Нормани прийшли на українські землі тоді, коли праукраїнці мали свою державу. Їх вплив на розвиток Київської Русі сприяв більш тісному зближенню через династичні зв'язки із європейськими монархічними державами, що підсилювало міжнародний авторитет Київської Русі. Київськими князями на зразок інших європейських держав, починаючи від княгині Ольги, великих київських князів Володимира Великого, Ярослава Мудрого було проведено низку державних реформ. До них належали: правова реформа, освітня, фінансова, адміністративна та ін., що сприяло зміцненню ранньої Української держави.

Важливу роль у формуванні Київської Русі стало проведення правової реформи та створення власного кодексу права з використанням різноманітних джерел права. Як зазначалося, до джерел права Київської Русі належить: звичаєве право, русько-візантійські міжнародні договори 907, 911, 944, 971 рр., князівське законодавство, джерела візантійського права. На думку багатьох європейських вчених, які підтримують норманську теорію походження Руської держави, до джерел Київської Русі необхідно також відносити і шведське земельне право.

Як відомо, витоки української правової традиції беруть свій початок з правової культури Києво-Руської держави, у якій було закладено основи права, правового світогляду. Найдавнішим соціальним регулятором поведінки людей у державі Антів, відтак у Києво-Руській державі, були звичаї з латинської мови *Mos* – звичай, *svesco* – звичай, *moges-majogum* – звичай предків, що формувалася давніми українцями під впливом природних, історичних, культурних та інших чинників [2, с. 3]. З виникненням Києво-Руської держави звичай поступово трансформувалася у правовий, дотримування якого забезпечувала держава. Після санкціонування державою він перетворився на джерело права [2, с. 9]. На формування і функціонування української правової традиції в період Києво-Руської держави позитивно вплинула правотворчість великих київських князів, застосування звичаєвого права, рецепція візантійського права, торговельні та політичні договори Києво-Руської держави з Візантією, Німеччиною, Францією, Швецією та іншими державами [2, с. 9].

Унаслідок економічного, соціального, політичного, розвитку Київської Русі виникла негайна потреба нормативно-правового регулювання нових відносин. Серед перших відомих нормативно-правових актів виділяють русько-візантійські договори 907, 911, 944, 971 рр., у яких знайшли відображення норми візантійського і давньоруського (давньоукраїнського) права. Крім зазначених договорів, як вже згадувалося, до найважливіших джерел права Київської Русі належать, насамперед, Руська Правда, церковні статuti великих київських князів Володимира і Ярослава, а також збірники церковних законів, занесених до Київської Русі Візантією [12, с. 286].

Кодифікація права у Київській Русі також сприяла розвитку суспільних відносин, економічних змін, духовного світу, з прийняттям і поширенням християнства, складової політичної стратегії на Русі 1015–1019, 1068–1072, 1113–1125 рр. вимагали радикальних заходів, законодавчих обмежень передусім щодо викорінення язичницьких звичаїв, насилля, розбоїв, крадіжок. Законодавці Руської Правди були зацікавлені у забезпеченні стабільності, насамперед, кримінального законодавства, щоб захистити суспільство від злочинців або зменшити рівень злочинності. Але кодифікації норм права у Руській Правді притаманний і певний динамізм, зумовлений багатьма причинами – розвитком домініального князівського господарства, вотчинного великого землеволодіння, появою нових видів суспільно небезпечної поведінки. Необхідності уточнення окремих положень Руської Правди, удосконалення кримінального та цивільного процесуальних форм, традиційних процедур, здійснення судочинства [13, с. 322].

До основних причин кодифікації права у Київській Русі необхідно віднести вплив інших держав, зокрема Візантії. Основне місце серед джерел права Київської Русі займає Руська Правда. Текст цієї видатної пам'ятки права міститься в літописах, у пізніших юридичних збірниках. Збереглося понад 100 списків Руської Правди, котрі мають відповідну класифікацію і назву, наприклад, Синодальний, Троїцький, Академічний, Карамзінський, Археологічний та ін. Назва списків Руської Правди залежить від місця знаходження списків та осіб, які їх знайшли

тощо. Списки Руської Правди залежності від їх змісту заведено поділяти на три редакції: Коротка Правда, Поширена Правда, Скорочена Правда [12, с. 286].

Слово «правда» у Києво-Руській державі, на думку І. Терлюка, І. Бойка та ін., ототожнювалася з поняттям «закон». Тогочасна правова діяльність не застосовувала поняття «закон» до князівських статутів, уроків та інших правових актів, оскільки за тогочасними уявленнями закон сприймався як Божий припис, як заповіді Святого Письма тощо. Тому, Руську Правду не називали Руським законом, хоча за своєю суттю вона була основним державним законом, який регулював суспільні відносини у Києво-Руській державі [2, с. 10].

Найдавнішою редакцією Руської Правди є Коротка Редакція, яку літописи пов'язують з подіями у Київській Русі 1016 р., котру ще називають Найдавнішою Правдою або Правдою Ярослава. Руська Правда була прийнята в період «золотої доби Ярослава Мудрого Русича».

Руська Правда, на думку академіка НАН України Василя Тація, закріплювала і посилювала охорону недоторканності особи, права власності, містила норми кримінального і цивільного права, виключала з видів покарання смертну кару, каліцтво, охорону життя й майна «княжих людей», пересічних смердів і навіть ізгоїв. Руська Правда стала своєрідним наріжним каменем писаного законодавства Київської держави, її розквіту і могутності за часів Ярослава Мудрого, важливою складовою культури наших далеких пращурів [14, с. 4].

Коротка редакція структурно складалася з чотирьох частин і містила 43 статті: «Правда Ярослава» (1-18 статті), «Правда Ярославичів» (19-41 статті), «Покон вірний» (42 стаття), «Урок мостників» (43 стаття).

Про використання у Руській Правді, окрім традиційних джерел права Київської Русі, норм германського і норвезького права зазначали українські, німецькі, польські, шведські, американські та московські науковці. Так, професор Київського університету Микола Іванищев (1811–1874) писав, що в договорах князя Олега 911 р. і князя Ігоря 944 р. міститься покарання у формі штрафу в сумі п'ять літрів срібла за удар мечем або іншою зброєю, яке взято з германського законодавства [15, с. 107]. Коли народ германського (німецького) походження з'являється між природними мешканцями Русі, то він мав використовувати свій закон, свій суд і розправу. Голова вільної людини оцінювалася у Руській Правді у 40 гривень і вона зменшувалася або збільшувалася згідно з нормами германського законодавства [15, с. 109]. У Руській Правді як і в германському законодавстві плата за вбивство невільної та залежної людини залежало від користі, яку вони могли принести своєму господарю. Так, вбивство смерда або холопа оцінювалось у 5 гривень, але якщо вони володіли певним ремеслом, тоді їх життя вже оцінювалось у 12 гривень [15, с. 109]. У Руській Правді під назвами русин і слов'ян розуміють усіх вільних людей двох народів – германського і слов'янського походження [15, с. 108].

На думку московського історика Михайла Свердлова, перша стаття Короткої Правди створювалася для вирішення конфліктів між новгородцями і варягами. Ця норма була запозичена з обласних законів одного зі скандинавських народів [16, с. 274]. Найшвидше це могло бути шведське або норвезьке законодавство, оскільки шведи і норвежці найбільше були присутні у складі варязьких (норманських) дружин київських князів. Зокрема, порівнюючи першу статтю Короткої Правди із законом норвезького короля Олафа Святого (955–1030 рр.) про вбивство «хто би не убив людину без причини, він повинен бути позбавлений власності, де би він не був виявлений, його треба вважати поза законом, від нього не може приймати відшкодування ні король, ні родичі» [16, с. 274].

Порівнюючи русько-візантійські договори, зокрема ст. 1, 2, 5, 6, 7 Короткої Редакції Руської Правди зі статтями Салічної Правди та Аламанської Правди, можна стверджувати про їхню подібність. Подібність положень Руської Правди із законодавством інших народів пов'язана з їх перебуванням на одному рівні соціально-економічного розвитку [17, с. 164].

Московський учений В. Сергієвич писав, що німецькі науковці Шлецер та Хверс вважали, що Руська Правда має Датсько-Шведське походження [17, с. 163–164]. Сергієвич, посилаючись на думку Михайла Погодіна, зазначав, що кровна помста була переважно запозичена зі скандинавського права, так як і викуп, і випробування вогнем, і перетворення людину на раба за борги [17, с. 164]. Московський історик М. Карамзін вказував, що стаття XIX Руської Правди «Хто не спитав у господаря сяде на чужого коня, хай платить як покарання 3 гривні – за ціну коня». Слово в слово повторює норми давнього ютланського права, що ще більше доказує, що цивільні статuti норманів були основою Руської Правди. [18, с. 100]. Далі М. Карамзін писав: «Що в одній із статей Ярославової Правди сказано, що позивач у правових спорах має йти з відповідачем на суд поряд 12 громадян, можливо присяжних, які мали розглядати справу по совісті, надаючи судді право встановлювати покарання і стягувати штраф». Так було і в Скандинавії, звідки цей мудрий статут перейшов до Великобританії. Саксон Граматик писав, що в VIII столітті Ратнар Лодброк, король Данії, встановив думу з дванадцяти присяжних [18, с. 104].

Закони Ярослава не встановлюють жодної відмінності між думами варязького племені та слов'янами, що стало підтвердженням Несторової хроніки, що князі варязькі не були завойовниками, а були обрані слов'янами управляти державою [18, с. 104–105]. «Як давні німецькі, так і Ярославові закони встановлювали особливу пеню за всяке насильство, то 12 гривень за образу» [18, с. 97]. У 1 статті Короткої редакції Руської Правди згадується про бояр і тіунів. Назву даних посадових осіб взято зі скандинавських та німецької мов *Thaegn*, *Diakn* «муж чесний» *vik rkobus* [18, с. 95–96].

На думку професора Київського університету М. Іванищева, Руська Правда продовжує розвивати прийняте за основу германське законодавство і застосовує виру щодо тілесних ушкоджень, виходячи з оцінки вартості тварин. Так, за втрату руки, ноги, ока платили половину суми, передбаченої за вбивство особи відповідного соціального статусу [15, с. 112]. Ще в Короткій редакції Руської Правди була передбачена за вбивство особи кровна помста, яка на зразок германського права була замінена грошовим штрафом – вирую [15, с. 113].

Про вплив законодавства скандинавських народів на Руську Правду писав Микола Карамзін «про те, що русичі отримали свої цивільні статuti від скандинавів. Бажаючи ствердити свої сімейні зв'язки, потрібні для безпеки особистого життя в нових суспільствах, усі германські народи давали родичам вбитого право позбавляти життя вбивцю або отримати від нього грошове відшкодування, визначаючи різні штрафи і вини, виходячи із суспільного статусу вбитих. Законодавці оберегали життя людей, потрібних для державної могутності та безпеки і думали, що грошовий штраф може запобігти злочинам. Діти Ярослава Мудрого скасували у Правді Ярославичів передбачувану раніше, кровну помсту» [18, с. 95–96]. На думку Миколи Карамзіна, і давні німецькі закони, і закони великого київського князя Ярослава встановили особливий штраф за будь-яке насильство [18, с. 97]. Сам факт визнання цими та іншими російськими дослідниками існування окремого права русичів свідчить про те, що вони визнавали і факт існування ранньої

української держави – Київської Русі, яка на понад 300 років випередила становлення московської державності, яке розпочалося з другої половини XII ст. Це також є вагомим аргументом, який показує фальшивість ідеології так званого «русского міра», злочинність керівництва сучасної російської держави, яка розпочала війну проти України, намагаючись знищити український народ, його державу і вкрасти, перевернути, присвоїти українську історію.

Про можливий вплив германського і скандинавського права на Руську Правду писав також і Михайло Грушевський. Зокрема він стверджував про те, що «до рецепції норманського права, то перші документи руського права помічаючи багато подібностей між правами Правди й варварським германським і спеціально північним (скандинавським) правом припускали такою рецепцією з скандинавського права» [19, с. 357]. М. Грушевський зазначав, що у «X і в першій половині XI віку скандинавські виходці на руській службі дійсно могли попадати на уряди провінційних урядників-посадників, але, щоб вони самостійно правили суд (і дорогою своїх рішень перенесли в практику норми скандинавського права) – це дуже малоподібне до правди, де суд вимагав доброго знання мови і звичаєвого права: на суді такі посадники-варяги могли грати хіба пасивну роль супроти знавців місцевого права» [19, с. 357].

Німецький науковець Дітер Штраух наголошував, що військо великого київського князя у Київській Русі у IX на початку X ст. здебільшого складалася з представників скандинавських народів, а саме зі шведів. Володимир Великий обійняв посаду великого київського князя, завдяки військовій силі шведських воїнів [1, с. 1285].

Важко знайти чітку схожість між Руською Правдою і шведським правовим в окремих правових нормах, але можна сподіватися на спільну основу, оскільки у Київській Правді могло використовуватися право окремих скандинавських народів, зокрема шведські та норманські норми, які використовував Ярослав Мудрий від обох династичних зв'язків із правителями Скандинавських країн або від окремих норманських князів на Русі [1, с. 1285]. Так, Ярослав Мудрий був одружений з дочкою короля Швеції Олафа Інгігердою, а його дочка Єлізавета вийшла за норвезького короля Геральда Грізного [20, с. 60].

Дітер Штраух писав про використання норманського (скандинавського) права у русько-візантійських договорах 911 і 944 рр. [18, с. 1287]. Він також писав, що окремі положення отримали норми Руської Правди шведського звичаєвого права [18, с. 1291].

Інший німецький науковець Лотар Карл Гетц писав, що статті Правди Ярослава 12, 4-12, 15, 16, 17 Київської Русі увійшли до Короткої редакції Руської Правди, а до 3, 13, 14, і 18 ст. згодом вносилися зміни. Він також підтримував погляд інших європейських науковців про вплив шведського земельного права на створення Руської Правди [20, с. 140]. Лотар Карл Гетц вказував, що у кровній помсті є паралелі між шведським і раннім руським правом, яке існувало у полян [20, с. 139].

Відомий український науковець професор Українського вільного університету у Празі Ростислав Лашенко писав, що Руська Правда у повному обсязі використовувалася на українських землях, а історія московської держави вже складалась із процесу пригнічення тих політичних і суспільних основ, якими жила Київська Русь і при дії та під безпосереднім впливом котрих утворилась і розвинулася Правда Руська [22, с. 202].

Із проаналізованого можна зробити висновок про те, що першою формою Української державності стала Київська Русь, яка утворилася внаслідок об'єднання українських племен у VII–VIII ст. Київська Русь стала продовженням державотворчих процесів на українських землях, що починались з держави Антів (IV–VII ст.). Київська князівська династія Рюриковичів, яка почала правити в Києві з 882 р. модернізувала староукраїнську державу на зразок інших європейських держав та пов'язала її династичними зв'язками із європейськими монархіями. Починаючи із Володимира Великого, династія київських князів Рюриковичів поступово україншувалася. Першим кодексом українського права стає Руська Правда, написана в період правління великого київського князя Ярослава Мудрого. Серед джерел Руської Правди науковці називають українське (руське) звичаєве право, судову практику, русько-візантійські договори, князівське законодавство, церковні статути, джерела візантійського права. Вважаємо, що до джерел права Київської Русі можна віднести і шведське земельне право, яке було використано під час укладення русько-візантійських договорів, Короткої та Поширеної редакцій Руської Правди. Це свідчило про поширення європейських правових традицій правового регулювання суспільних відносин та їх вплив на правову систему ранньої української держави – Київської Русі.

Список використаних джерел

1. Strauch. D. Schwedisches Landshchaftsrecht und fruehes Recht der Rus. Wirkungen europaischer Rechtsgeschichte. Festschrift ffur Karl Kroeschell zum. 70. Geburtstag, hrsg. v. Gerhard Kobler / Hermann Nehlsen, Munchen 1997. S. 1275–1304.
2. Бойко І. Руська Правда та її вплив на становлення і розвиток української Правової традиції. *Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2022. Вип. 75. С. 3–16.*
3. Хрестоматія з історії держави і права України : у 2-х т. / за ред. В. Гончаренка. Київ, 2000. С.13.
4. Бойко І., Святоцький О. Витоки, етапи становлення та розвиток Української державності. *Право України. 2020. №1. С. 17–40.*
5. Halphen L. / Les Barbares / Des Grandes Invasions allix conguetes Taurgues du x1 siecle. Paris, 1926. 416 с.
6. Шодра О. Історична географія України від найдавніших часів до кінця XVIII століття. Львів, 2016. 297 с.
7. Брайчевський М. Вибране. Т. II. Хозарія і Русь. Аскольд – цар Київський. Київ. 2009. 816 с.
8. Melin I Jehanson A, HedenborgS Sveriges Historia Stockholm, 1997. 399 p.
9. Ludat R. Fruhformen das Stadtwesens in Osteunropa. Munchen, 1982. 237 p.
10. Літопис Руський / пер. з давньоруського А. Махновець. 1989. 591 с.
11. Толочко О. Норманська проблема. *Енциклопедія історії України : у 10 т. / ред. В. Смолій. (Голова) та ін. Київ, 2010. Т. 7. Мл – 0. С. 491–493.*
12. Гончаренко В. Право Київської Русі за Руською Правдою. *Правда Руська Ярослава Мудрого: початок законодавства Київської Русі : навч. посіб. / укл. Г. Демиденко, Х. Єрмолаєв. 2014. 344 с.*
13. Єрмолаєв В. Принципи «Руської правди» продовжують жити в правовій системі України. *Правда Руська Ярослава Мудрого: початок законодавства Київської Русі : навч. посіб. / укл. Г. Демиденко, Х. Єрмолаєв. 2014. 344 с.*
14. Правда Руська Ярослава Мудрого: початок законодавства Київській Русі : навч. посібник / укл. Г. Демиденко, В. Єрмолаєв. 2014. 344 с.

15. Іванищев П. О плате за убийство в древнем русском и других славянских законодательствах в сравнении с Германською вирою. *Правда Руська Ярослава Мудрого: початок законодавства Київської Русі* : навч. посіб. / укл. Г. Демиденко, Х. Єрмолаєв. 2014. 344 с.
16. Свердлов М. От Закона Русского к Русской Правде. *Правда Руська Ярослава Мудрого: початок законодавства Київської Русі* : навч. посіб. / укл. Г. Демиденко, Х. Єрмолаєв. 2014. 344 с.
17. Сергеевич В. Лекции по истории русского права. *Правда Руська Ярослава Мудрого: початок законодавства Київської Русі* : навч. посіб. / укл. Г. Демиденко, Х. Єрмолаєв. 2014. 344 с.
18. Карамзін М. История государства Российского. *Правда Руська Ярослава Мудрого: початок законодавства Київської Русі* : навч. посіб. / укл. Г. Демиденко, Х. Єрмолаєв. 2014. 344 с.
19. Грушевський М. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. / ред. П. Сохань. Київ, 1993. Т. 1. 648 с.
20. Тищик Б., Бойко І. Історія держави і права України: акад. курс : підручник. Київ, 2015. 808 с.
21. Goetz L. Das Russische Recht. Bd 1. Stuttgart, 1910. 535 s.
22. Лашенко Р. Руська Правда (з «Лекцій по історії українського права»). *Правда Руська Ярослава Мудрого: початок законодавства Київської Русі* : навч. посіб. / укл. Г. Демиденко, Х. Єрмолаєв. 2014. 344 с.

References

1. Strauch, D. (1997). *Schwedisches Landshchaftsrecht und fruehes Recht der Rus. Wirkungen europaischer Rechtsgeschichte. Festschrift ffur Karl Kroeschell zum. 70. Geburtstag*, hrsg. v. Gerhard Kobler/Hermann Nehlsen, Munchen, 1275–1304.
2. Boiko, I. (2022). Ruska Pravda ta yii vplyv na stanovlennia i rozvytok ukraïnskoi Pravovoi tradytsii. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia yurydychna*, Vyp. 75, 3–16.
3. *Khrestomatiia z istorii derzhavy i prava Ukrainy*. U 2-Kh. t. / za red. V. Honcharenka. Kyiv, 2000.
4. Boiko, I., Sviatotskyi, O. (2020). Vytoky, etapy stanovlennia ta rozvytok Ukraïnskoi derzhavnosti. *Pravo Ukrainy*, №1, 17–40.
5. Halphen, L. (1926). / *Les Barbares/ Des Grandes Invasions allix conquetes Taurgues du xl siecle*. Paris.
6. Shodra, O. (2016). *Istorychna heohrafiia Ukrainy vid naidavnishykh chasiv do kintsia XVIII stolittia*. Lviv.
7. Braichevskiy, M. (2009). Vybrane. Т. II. *Khozariia i Rus. Askold – tsar Kyivskyts*. Kyiv.
8. Melin, I. Jehanson, A. (1997). *HedenborgS Sveriges Historia Stockholm*.
9. Ludat, R. (1982). *Fruhformen das Stadtwesens in Osteunropa*. Munchen.
10. *Litopys Ruskyi* / per. z davnoruskoho A. Makhnovets, 1989.
11. Tolochko, O. (2010). Normanska problema. *Entsyklopediia istorii Ukrainy* : u 10 t. / red. V. Smolii. (Holova) ta in. Kyiv 2010. Т. 7. МІ – 0, 491–493.
12. Honcharenko, V. (2014). Pravo Kyivskoi Rusi za Ruskoïu Pravdoïu. *Pravda Ruska Yaroslava Mudroho: pochatok zakonodavstva Kyivskoi Rusi* : navch. posib. / Ukl. H. Demydenko, Yermolaiev Kh, 286–293.
13. Yermolaiev, V. (2014). Pryntsypy «Ruskoï pravdy» prodovzhuiut zhyty v pravovii systemi Ukrainy. *Pravda Ruska Yaroslava Mudroho: pochatok zakonodavstva Kyivskoi Rusi* : navch. posib. / Ukl. H. Demydenko, Yermolaiev Kh, 322–340.
14. *Pravda Ruska Yaroslava Mudroho: pochatok zakonodavstva Kyivskii Rusi* : navch. posibnyk / ukl. H. Demydenko, V. Yermolaiev, 2014.

15. Ivanyshev, P. (2014). O plate za ubyystvo v drevnem ruskom y druhykh slavianskykh zakonodatelstvakh v sravnenyy s Hermanskoiu vyroi. *Pravda Ruska Yaroslava Mudroho: pochatok zakonodavstva Kyivskoi Rusi* : navch. posib. / Ukl. H. Demydenko, Yermolaiev Kh, 106–113.
16. Sverdlov, M. (2014). Ot Zakona Russkoho k Russkoi Pravde. *Pravda Ruska Yaroslava Mudroho: pochatok zakonodavstva Kyivskoi Rusi* : navch. posib. / Ukl. H. Demydenko, Yermolaiev Kh, 272–285.
17. Serheevych, V. (2014). Lektsyy po ystoriy russkoho prava. *Pravda Ruska Yaroslava Mudroho: pochatok zakonodavstva Kyivskoi Rusi* : navch. posib. / Ukl. H. Demydenko, Yermolaiev Kh, 161–166.
18. Karamzin, M. (2014). Ystoryia hosudarstva Rosyyskoho. *Pravda Ruska Yaroslava Mudroho: pochatok zakonodavstva Kyivskoi Rusi* : navch. posib. / Ukl. H. Demydenko, Yermolaiev Kh, 95–105.
19. Hrushevskiy, M. (1993). *Istoriia Ukrainy-Rusy* : v 11 t., 12 kn. / red. P. Sokhan. Kyiv, T. 1.
20. Tyshchuk, B., Boiko, I. (2015). *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy: akad. Kurs* : pidruchnyk. Kyiv.
21. Goetz, L. (1910). *Das Russische Recht*. Bd 1. Stuttgart.
22. Lashchenko, R. (2014). Ruska Pravda (z «Lektsii po istorii ukrainskoho prava»). *Pravda Ruska Yaroslava Mudroho: pochatok zakonodavstva Kyivskoi Rusi* : navch. posib. / Ukl. H. Demydenko, Yermolaiev Kh, 200–202.

SWEDISH LAW AS A SOURCE OF LAW IN KYIVAN RUS

Mykola Kobyletskyi*, Jurii Pakhut**

**Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: mkobyletskyj@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0365-8513*

***Legal company Main Business Partner
59, Kulparkivska Str., office 503, Lviv, Ukraine, 79041
e-mail: juryypahut@gmail.com
ORCID ID:0009-0003-6438-3581*

The article analyzes the prerequisites for the formation of the early Ukrainian state – Kyivan Rus. The author characterizes the Norman theory of the origin of Kyivan Rus, points out the role of the princes of the Norman and Swedish Rurikids dynasty in the formation and development of Kyivan Rus. For the first time, the scientific substantiation of the Norman theory of the origin of Kyivan Rus was carried out by German scholar G. S. Bayer, who worked at the Russian Imperial Academy of Sciences in the early 18th century. In 1740, another German scholar who worked in the Russian civil service, G. F. Miller, published another paper. The arguments in favor of the Norman theory included the Scandinavian origin of the name Rus, the Scandinavian names of Rus princes and ambassadors in the treaties of Kyivan Rus with Byzantium in 911 and 944, information about Kyivan Rus in the works of the Byzantine emperor Constantine VII Porphyrogenitus, and others. In contrast to the Norman theory, anti-Norman, Khazar, Bulgarian socio-economic, and other theories emerged.

In our opinion, the Norman Rurikids dynasty has been gradually becoming Ukrainianized since the reign of the Great Kyivan Prince Volodymyr the Great, who is known to have been the son of Prince Sviatoslav and Milusha, the daughter of the Derevlianian Prince Mal. The Normans came to the Ukrainian lands when the pro-Ukrainians already had their own state. Their influence on the development of Kyivan Rus contributed to its closer rapprochement with

the dynasties of European monarchical states. We believe that the sources of the law of Kyivan Rus include Swedish land law, which was used during the conclusion of the Rus-Byzantine treaties, the Short and Common versions of the Rus Pravda. This testified to the spread of European legal traditions of legal regulation of social relations to the legal system of the early Ukrainian state – Kyivan Rus.

Considerable attention is paid to the analysis of the wording and articles of the first code of Ukrainian law – Rus Pravda, which is a source of legal regulation of social relations in the Ukrainian lands in the ninth and twelfth centuries and a reflection of the level of socio-economic and political development. The Rus Pravda was the main legal act in Kyivan Rus and thus influenced the development of Ukrainian law in subsequent historical periods. The author shows that in addition to Ukrainian customary law, international treaties, sources of Byzantine law, and princely legislation, the Rus Pravda also used sources of law of other European nations, in particular, Swedish law.

This testified to the spread of European legal traditions of legal regulation of social relations to the legal system of the early Ukrainian State – Kyivan Rus.

Keywords: Kyivan Rus, sources of law, Ruska Pravda, customary law, Swedish law.

*Стаття: надійшла до редакції 29.04.2024
прийнята до друку 30.04.2024*